Gheorghe MOLDOVANU

BILINGVISM, DIGLOSIE, CONFLICT LINGVISTIC: O DISOCIERE UTILĂ PENTRU ANALIZA LIMBILOR ÎN CONTACT

1. INTRODUCERE

Oricine îşi propune să examineze coexistența limbilor în contact se confruntă în mod inevitabil cu probleme de ordin conceptual şi terminologic legate, în primul rând, de confuzia termenilor şi conceptelor de *bilingvism* şi *diglosie*. Considerate, din punct de vedere etimologic, sinonime (Jardel, 1979, p. 27; Rafitoson, 1996, p. 271), aceste două noțiuni şi-au extins semnificația, evoluând pe căi diferite. Deşi în literatura sociolingvistică actuală se observă tendința de operare a unei distincții din ce în ce mai clare dintre conceptele luate în discuție, specialiştii nu au ajuns la o părere unanimă.

Dat fiind faptul că analiza dinamicii limbilor în contact nu va fi înțeleasă just fără o precizare prealabilă a accepțiunii în care vor fi folosiți termenii *bilingvism* şi *diglosie* şi fără o circumscriere exactă a noțiunilor teoretice şi a realităților lingvistice acoperite de aceştia, vom prezenta, în cele ce urmează, poziția teoretică pe care ne situăm şi din a cărei perspectivă ne vom referi la politica şi realitatea lingvistică din Republica Moldova. La rândul său, delimitarea clară a conceptelor sus-numite ne va permite să aruncăm o rază de lumină asupra noțiunii de *conflict lingvistic*.

2. BILINGVISM ŞI DIGLOSIE

Actualmente, în literatura de specialitate se face simțită tendința de a utiliza termenul *bilingvism* în cazul în care este vorba de limbă ca obiect de studiu (Charpentier, 1982, p. 65), în timp ce termenul *diglosie* apare cu precădere în studiile sociolingvistice (Ibidem; Rafitoson, 1996, p. 271).

2.1. Bilingvismul: un comportament

Înscrierea problemelor bilingvismului în curentul actual al reflecțiilor şi preocupărilor care privesc relațiile complexe dintre limbă şi societate a reanimat discuțiile consacrate fenomenului sus-numit (Tabouret-Keller, 1982). Astfel, s-a menționat că bilingvismul poate fi abordat dintr-o multitudine de puncte de vedere, care reprezintă discipline autonome (Tabouret-Keller, 1972, p.305-310; Mackey, 1968, p. 554-584).

Bibliografia internațională consacrată problemelor bilingvismului este destul de bogată şi reuneşte investigații întreprinse, de regulă, izolat, din mai multe perspective: cea strict lingvistică (vezi şi Weinreich, 1953), cea psihologică şi psiholingvistică (vezi şi Fishman, 1971 a, p. 87), cea sociologică şi sociolingvistică (vezi şi Kloss, 1966, p. 14; Martinet, 1982, p. 13).

Astfel, în cazul în care cercetătorul privilegiază *perspectiva lingvistică*, bilingvismul este ana-

BDD-A20848 © 2005 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 02:15:50 UTC)

lizat prin prisma contactelor dintre limbi, adică prin prisma *interferenței*[1], fenomen care îşi găseşte reflectare în vorbirea persoanelor bilingve. Aceasta, pentru că „bilingvism is not a phenomenon of language; it is a characteristic of its use. It does not belong to the domain of language but of parole" (Mackey, 1968, p. 554).

Interferența poate să se manifeste la nivelul subsistemului fonologic, morfologic, semantic, lexical şi chiar gramatical (Weinreich, 1953; Mackey, 1968, p. 569-583). De aici, apare necesitatea distincției între *interferență* ca fenomen al vorbirii şi *împrumut lingvistic* ca „parte integrantă a structurii limbii" (Haugen, 1956, p. 40), interferența având un caracter individual şi aleatoriu, iar împrumutul – un caracter sistemic. H. Kloss sublinia, totodată, că interferența depinde într-o mare măsură de distanța lingvistică dintre idiomurile[2] respective (Kloss, 1966, p. 16).

Fenomenul bilingvismului poate fi analizat şi din *punctul de vedere al pedagogiei.* Dacă termenul *bilingvism* se utilizează, de exemplu, în sintagma *bilingvism preşcolar*, este clar că fenomenul în cauză se analizează dintr-o perspectivă psihologică şi pedagogică. O definiție a bilingvismului din perspectiva psiholingvistică se întâlneşte în lucrările clasice şi în dicționare (vezi şi Bloomfield, 1933, p. 56; Haugen, 1953, p. 7; Marouzeau, 1951)[3]. În acest caz, bilingvismul trebuie înțeles ca un tip de comportament al individului, care presupune cunoaşterea şi utilizarea alternativă a cel puțin două limbi.

Referindu-se la geneza bilingvismului, specialiştii fac distincție între individul care a studiat două limbi simultan şi cel care a studiat o a doua limbă (limba secundă) după însuşirea unei prime limbi (limba primară), aceasta fiind, de regulă, limba maternă. Din acest punct de vedere, primul va fi considerat *bilingv*, iar al doilea *diglot* (Jardel, 1979, p. 26). Bilingvul utilizează, cu măiestrie, ambele coduri lingvistice, pe când diglotul manipulează, cu mai multă uşurință, limba maternă. În funcție de gradul de cunoaştere şi de utilizare a sistemelor lingvistice respective de către locutori, bilingvismul poate fi *activ* (ambele idiomuri sunt atât înțelese, cât şi utilizate efectiv) sau *pasiv* (unul dintre coduri este numai înțeles, fără să fie utilizat).

În funcție de originea sa, bilingvismul poate fi repartizat în trei categorii (cf. Kloss, 1966, p. 14): *natural* (rezultat al căsătoriilor mixte ori al contactului cu alte popoare – în localități multilingve şi / sau în apropierea frontierelor care despart două arii lingvistice distincte); *voluntar* (dobândit din dorința indivizilor, în general, fără să existe condițiile expuse mai sus) şi *decretat* (impus la nivelul comunității lingvistice împotriva dorințelor cetățenilor). Aceasta a fost politica promovată de Rusia țaristă față de basarabeni, de Germania, înainte de 1914, față de polonezi, de Ungaria, înainte de 1914, față de minoritățile nemaghiare, de imperiul sovietic față de popoarele neruse.

În fine, bilingvismul poate fi abordat în *perspectivă sociolingvis-*

BDD-A20848 © 2005 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 02:15:50 UTC)

tică. Din acest punct de vedere, bilingvismul ca formă de manifestare a unei realități sociale este examinat la nivelul comunității şi nu la cel al individului. În cazul bilingvismului *colectiv* (*social*), funcționarea limbilor în contact este determinată de anumite categorii socioculturale şi politice.

Dintr-o perspectivă sociologică asupra idiomurilor utilizate în cadrul fenomenului de bilingvism, s-a precizat că rareori acestea dețin, în comunitatea lingvistică dată, un statut identic. H. Kloss (Kloss, 1966, p. 14) propune următoarea ierarhizare a idiomurilor în contact dintr-o societate, luând drept criteriu de analiză statutul legal al acestora: idiomuri *oficiale*, *neoficiale acceptate* şi *neoficiale proscrise*. Corelând apoi prestigiul sistemelor sociocomunicative cu aspirațiile bilingvilor care le-au adoptat, autorul relevă existența unui *bilingvism de promovare* şi a unuia *de concesie* (idem, p. 16). Ultimul apare acolo unde vorbitorii unei limbi de circulație largă pe plan internațional sunt obligați să învețe limba de mai mic prestigiu a concetățenilor lor, care trebuie să învețe prima limbă pentru a-şi asigura bunăstarea personală.

Bilingvismul poate constitui un fenomen *accidental* (*particular*) sau *curent* (*oficializat*) în cadrul unei comunități lingvistice sau al grupului considerat. Bilingvismul *oficializat* nu presupune însă ca toți vorbitorii, aparținând comunității respective, să fie bilingvi. Existența persoanelor bilingve într-o anumită comunitate presupune existența a două grupuri lingvistice distincte în sânul comunității respective şi nicidecum a unei singure comunități bilingve.

Fiind determinat de nevoile de comunicare între membrii comunității, bilingvismul este justificat în măsura în care, în comunitatea dată, există persoane monolingve. După cum a remarcat W. Mackey, „A self-sufficient bilingual community has no reasons to remain bilingual, since a closed community in which everyone is fluent in two languages could get along just as well with one language" (Mackey, 1968, p. 554).

Prin urmare, contrar unor opinii destul de răspândite despre bilingvismul armonios din fosta U.R.S.S. (Швейцер, 1977, p. 118-119; Исаев, 1982, p. 155-160; Губогло, 1979), putem afirma că *bilingvismul social* (Weinreich, 1953) are întotdeauna un caracter *parțial* şi *asimetric*, manifestându-se la nivelul unui grup de vorbitori, şi nicidecum un caracter total, înglobând întreaga comunitate lingvistică. Aceasta, în primul rând, pentru că statutul social şi prestigiul limbilor în contact nu este niciodată identic. Drept ilustrare poate servi chiar *bilingvismul social* din fostul imperiu sovietic, unde doar vorbitorii limbilor locale erau bilingvi. Rezultatul politicii lingvistice de promovare a *bilingvismului oficializat* este faptul că doar 3% de ruşi cunoşteau, în afară de rusă, limba unei alte națiuni din U.R.S.S.; în acelaşi timp, 43% de neruşi erau bilingvi, cea de-a doua limbă vorbită de ei fiind rusa (Lapierre, 1988).

După părerea noastră, noțiunea de *bilingvism social* trebuie examinată cu multă precauție. Bilingvismul social, revendicat adesea de statele care doresc să-şi

BDD-A20848 © 2005 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 02:15:50 UTC)

etaleze liberalismul lingvistic sau de grupurile lingvistice dominate care revendică dreptul lor la supraviețuire, întruneşte, de fapt, toate caracteristicile proprii unei situații de diglosie. Se pare că bilingvismul social, în genere, nu este un fenomen valabil în societatea modernă (vezi şi Kremnitz, 1980, p. 93-112).

Aşadar, abordarea în perspectivă sociologică a bilingvismului social a pus în evidență, în mod deosebit, ierarhizarea funcțională a idiomurilor utilizate (ierarhizare realizată pe baza diferenței de statut sociocultural al acestora). Pentru a desemna această diferențiere funcțională din repertoriul verbal al comunității naționale s-a recurs la conceptul şi termenul de *diglosie*.

2.2. Diglosia: o situație socială

Termenul *diglosie* a fost utilizat pentru prima dată în lingvistică de elenistul francez J. Psichari (Psichari, 1928) pentru a caracteriza situația sociolingvistică din Grecia unde se făcea o diferențiere clară între greaca scrisă şi greaca vorbită, aceasta din urmă fiind considerată de purişti o limbă vulgară. Din aceeaşi perspectivă, J. Psichari a descris situația de diglosie dintre franceza normativă şi franceza populară.

Conceptul de *diglosie* a intrat în vocabularul lingviştilor, iar mai apoi, cu precădere, în cel al sociolingviştilor, după ce Ch. Ferguson a caracterizat şi a definit acest fenomen ca o situație lingvistică relativ stabilă, „...in which, in addition to the primary dialects of the language [(...)], there is a very divergent, highly codified (often grammatically more complex) superposed variety, the vehicle of a large and respected body of written literature, [...], which is learned largely by formal education and is used for most written and formal spoken purposes but is not used by any sector of the community for ordinary conversation" (Ferguson, 1959, p. 336).

Ch. Ferguson a reluat acest termen şi l-a utilizat, după cum se vede din definiția de mai sus, pentru a descrie situația lingvistică în care două varietăți ale uneia şi aceleiaşi limbi se folosesc pentru comunicarea în interiorul unei comunități naționale, fiecare dintre ele având funcții specifice şi statute sociale diferite. Una dintre varietăți (*varietatea înaltă, H[igh])* are un statut social superior, în virtutea căruia fapt este utilizată în comunicarea oficială, iar cealaltă – un statut social inferior (*varietatea joasă, L[ow])* (Ferguson, 1959, p. 336 şi urm.), fiind utilizată în comunicarea informală.

Definiția diglosiei dată de Ch. Ferguson pune, în special, accentul pe noțiunea de *inegalitate a idiomurilor în contact* (subl. noastră), deşi trăsăturile specifice preconizate pentru diagnosticarea unei situații de *diglosie* se împart în două categorii:

– trăsături lingvistice care fac trimitere la noțiunea de înrudire genetică a limbilor sau la noțiunea de varietăți ale uneia şi aceleiaşi limbi. Natura divergențelor între cele două idiomuri justifică distincția între varietatea înaltă şi varietatea joasă, varietatea înaltă având o structură sintactică şi morfologică

BDD-A20848 © 2005 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 02:15:50 UTC)

mai complexă, un lexic mai bogat, în special, în domeniul tehnico-ştiinţific, etc.;

– trăsături sociolingvistice care ţin de inegalitatea socioculturală susceptibilă să se manifeste sub diverse forme şi care justifică o dată în plus opoziţia între varietatea înaltă şi varietatea joasă: inegalitatea frecvenţei de utilizare, inegalitatea statutului social, inegalitatea modului de însuşire etc.

Trăsăturile definitorii propuse de Ch. Ferguson (complementaritatea funcţională, standardizarea, prestigiul, stabilitatea, modul de însuşire, patrimoniul literar şi distanţa lingvistică) au avantajul de a prezenta o viziune simplă şi, prin urmare, atrăgătoare asupra *diglosiei*: o situaţie sociolingvistică clară, stabilă şi armonioasă. Realitatea lingvistică însă, de cele mai multe ori, este diferită: situaţii lingvistice asemănătoare celor descrise de Ch. Ferguson se întâlnesc extrem de rar.

Cu alte cuvinte, deşi definiţia diglosiei propusă de Ch. Ferguson este de o utilitate evidentă pentru sociolingvistică, ea are un caracter restrictiv şi nu acoperă întreaga complexitate a cazurilor de diglosie. Pornind de la elementele esenţiale din definiţia dată de lingvistul american, mulţi sociolingvişti (Gumperz, 1964, p. 37-53; Fishman, 1967, p. 29-38; Fishman, 1971 a, p. 87 şi urm.) au extins totuşi domeniul de cuprindere al acestui concept şi asupra situaţiilor în care limbile în contact sunt idiomuri înrudite sau chiar complet diferite.

Ca rezultat al modificărilor efectuate de J. Fishmam (Ibidem), aria de utilizare a noţiunii de *diglosie* s-a lărgit în mod considerabil. Din acest moment, termenul *bilingvism* a început să fie folosit în tandem cu acela de *diglosie*. Sinonimia etimologică a celor doi termeni şi incapacitatea celui de-al doilea de a indica prin forma sa internă şi structura sa morfologică (cf.: *diglossia*) inegalitatea de statut social a idiomurilor utilizate de o manieră alternativ-complementară au generat numeroase confuzii şi ambiguităţi printre specialişti.

După numeroase studii consacrate diverselor forme de manifestare a *bilingvismului* şi *diglosiei,* J. Fishman a reuşit să surprindă esenţa distincţiei dintre aceste două concepte, afirmând că *bilingvismul* este un fenomen legat de adaptabilitatea lingvistică, pe când *diglosia* este în directă relaţie cu distribuţia socială a funcţiilor limbilor în contact (Fishman, 1971 b, p. 295). Autorul a propus o diferenţiere strictă între cele două fenomene, menţionând că *bilingvismul* este un fapt individual care ţine de domeniul psihologiei şi psiholingvisticii, pe când *diglosia* este un fenomen social care intră sub incidenţa sociolingvisticii (Fishman, 1971 a, p. 87). Recurgând la toate combinaţiile posibile între *diglosie* şi *bilingvism*, J. Fishman obţine patru tipuri de situaţii pe care le-a inclus în faimosul său tabel: 1) *diglosie şi bilingvism*, 2) *bilingvism fără diglosie*, 3) *diglosie fără bilingvism,* 4) *nici bilingvism, nici diglosie* (Ibidem).

Este important să menţionăm că odată cu extinderea ariei de utilizare a *diglosiei*, cele şapte trăsături definitorii propuse de Ch. Ferguson

BDD-A20848 © 2005 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 02:15:50 UTC)

au pierdut o bună parte din forța lor explicativă, ceea ce a diminuat capacitatea noțiunii în cauză de a diferenția şi a descrie cu claritate diverse tipuri de situații lingvistice (vezi şi Tollefson, 1983, p. 8; Pauwels, 1987, p 356; Berruto, 1987, p. 57 şi urm.). În plus, tabelul propus de J. Fishman nu ține cont de situațiile conflictuale din societate, de dinamica schimbărilor sociale, de faptul că tipul de *diglosie* se schimbă odată cu schimbările intervenite în tipul de relații sociale. Insistând, mai ales, asupra diferențierii funcțiilor atribuite idiomurilor în contact, modificările conceptului de *diglosie* propuse de J. Fishman trec cu vederea faptul că aceste funcții au un prestigiu social diferit.

De aceea, nu este de mirare că noțiunea de *diglosie,* utilizată pe larg de sociolingviştii americani, a suscitat o serie de controverse printre lingviştii francezi. De exemplu, A. Martinet este destul de reticent față de utilizarea termenului *diglosie*, deoarece, în opinia lingvistului, „Il y a tant de possibilités diverses de symbiose entre deux idiomes, qu'on peut préférer conserver un terme comme *bilinguisme* qui les couvre toutes, plutôt que de tenter une classification sur la base d'une dichotomie simpliste" (Martinet, 1969, p. 148-149).

În pofida acestei rezerve a unui lingvist cu renume, termenul *diglosie* s-a încetățenit puțin câte puțin în sociolingvistica internațională, deoarece el adaugă o *dimensiune sociologică* (subl. noastră) conceptului de bilingvism, asociind astfel, de o manieră strânsă, limba şi societatea. Efectiv, diferențierea funcțiilor idiomurilor în contact, determinată, la rândul ei, de diferențierea prestigiului social al acestora, este în relație direct proporțională cu statutul social al membrilor comunității lingvistice naționale. În alți termeni, însuşirea şi utilizarea unui anumit idiom conferă unui individ (grup) un prestigiu superior, care, pe termen lung, exercită o influență asupra statutului social al acestuia. Viceversa, grupul superior din punct de vedere social este în acelaşi timp superior şi din punct de vedere lingvistic. Luând în considerare această relație, una din preocupările sociolingviştilor devine analiza relației *limbă dominantă – limbă dominată* (Couderc, 1976) şi a conflictelor pe care le poate genera această relație.

Din această perspectivă, pentru diagnosticarea unei situații de *diglosie*, trăsăturile definitorii de ordin lingvistic, cum ar fi, de exemplu, înrudirea genetică a idiomurilor în contact, gradul de standardizare al acestora etc. (Ferguson, 1959, p. 336), sunt lipsite de relevanță şi capătă statut de criteriu auxiliar. Dimpotrivă, criteriul sociologic (statutul social diferit al idiomurilor în contact) se deplasează în prim plan şi joacă un rol determinant pentru caracteristica fenomenului în chestiune. Astfel, conform unei opinii destul de răspândite (vezi şi Ninyoles, 1969; Couderc, 1974), pentru identificarea şi definirea unei situații de *diglosie,* criteriul intercomprehensiunii nu este pertinent; important este ca membrii comunității lingvistice naționale să atribuie, pe scara valorilor, în mod oficial sau

BDD-A20848 © 2005 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 02:15:50 UTC)

neoficial, un statut diferit idiomurilor în contact.

O atare abordare a *diglosiei* semnifică o abandonare a terminologiei pur descriptive şi statice utilizată în sociolingvistica americană. Preocupată de dezvăluirea tensiunilor interne care se ascund după paravanul cuvintelor, analiza sociolingvistică modernă a fenomenului respectiv capătă o dimensiune profundă şi responsabilă. Prin prisma acestei analize, problemele legate de limbă nu sunt examinate doar din punct de vedere lingvistic. Rolul central în această analiză se atribuie locutorilor limbii, luând în considerare situaţia sociopolitică în care limba dată este vorbită.

După cum se vede, disocierea *bilingvismului* şi a *diglosiei* nu este o simplă problemă de stabilire a unei preferinţe terminologice. Redefinirea conceptului de diglosie care s-a conturat şi s-a cimentat în contextul luptei unor grupuri lingvistice pentru emanciparea socială, politică şi lingvistică înseamnă introducerea unei dimensiuni noi, a celei de dominaţie, la nivelul comunităţii naţionale, a unei limbi A asupra unei limbi B (vezi şi Couderc, 1974). Cu alte cuvinte, identificarea şi analiza *diglosiei* în această accepţiune este legată, în mod obligatoriu, de examinarea fenomenului social de *dominaţie-subordonare*.

3. DIGLOSIE ŞI CONFLICT LINGVISTIC

Pornind de la definiţia revizuită a diglosiei, lingvistul de origine catalană L. Aracil (Aracil, 1965) a introdus în circuitul ştiinţific conceptul de *conflict lingvistic*, reluat ceva mai târziu de R. Ninyoles (Ninyoles, 1969) într-o lucrare devenită clasică. Deşi termenul *conflict lingvistic* fusese utilizat anterior de B. Terracini (Terracini, 1957) şi E. Haugen (Haugen, 1966), conceptualizarea lui s-a conturat odată cu apariţia lucrărilor lui L. Aracil şi ale lui R. Ninyoles, dar, mai ales, la Congresul Culturii Catalane (1975-1977).

În opinia sociolingviştilor catalani, *conflictul lingvistic* este un fenomen complex care înglobează şi *diglosia*. După cum s-a menţionat la Congres, „conflictul lingvistic apare atunci când se confruntă două limbi cu statut politic net diferenţiat, una fiind dominantă (statut oficial, utilizare în viaţa publică), iar cealaltă dominată. Formele de dominaţie pot fi diverse: de la cele vădit represive [...] – la cele tolerante pe plan politic şi a căror putere represivă este, în principal, de natură ideologică [...]" (Congrés de Cultura Catalana, 1978, vol. I, p. 13) (traducerea ne aparţine). Această definiţie a conflictului lingvistic nu numai pune în evidenţă relaţia dintre situaţia socială şi situaţia lingvistică, dar şi insistă asupra faptului că situaţia lingvistică depinde, în mare măsură, de situaţia socială. Cu alte cuvinte, co-variaţiile observabile între situaţia socială şi situaţia lingvistică sunt condiţionate, în general, de fenomene sociale.

În această accepţiune, noţiunea de *conflict lingvistic* poate fi aplicată cu referire la orice comunităţi lingvistice diferite care coabitează în cadrul unei formaţiuni statale din momentul în care una dintre

BDD-A20848 © 2005 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 02:15:50 UTC)

aceste comunități are, *de facto sau de jure*, vreun oarecare privilegiu asupra altor comunități. Practic, nici unul dintre statele moderne nu este în măsură să evite o atare situație, cel puțin pe o anumită porțiune a teritoriului său, cu atât mai mult cu cât o situație stabilă din punct de vedere juridic poate deveni instabilă din punct de vedere social, din cauza unor schimbări, în aparență, minore.

Conflictul lingvistic poate fi latent sau acut, în dependență de condițiile politice, sociale şi culturale (Ibidem). Astfel, timp de mai multe secole, datorită nivelului relativ scăzut de centralizare a formațiunilor statale, gradului neînsemnat de participare a maselor la gestiunea statului, atribuirii de competențe în materie de guvernare administrațiilor locale, situațiile de conflict lingvistic erau mascate. De exemplu, înlocuirea limbii celtice cu limba latină în provinciile din Galia s-a operat, pe parcursul mai multor secole, aproape neobservat de populația autohtonă, în pofida unei exterminări parțiale a acesteia. Odată cu creşterea nivelului de centralizare a statelor moderne, dominația lingvistică devine vădită şi provoacă rezistența vorbitorilor limbii dominate. Cu atât mai mult cu cât *diglosia* semnifică o dublă injustiție: dominarea unei limbi de către o altă limbă şi, deseori, denegarea identității naționale a unui popor. Nu întâmplător procesul de renaştere națională în Republica Moldova a fost marcat de dorința populației autohtone de a-şi redefini propria identitate.

După cum arată practica lingvistică internațională, situația de *diglosie* relativ stabilă, unde fiecare limbă are o anumită (anumite) funcție (funcții) şi, în virtutea cărui fapt, o anumită poziție în comunitatea lingvistică națională, poate să evolueze în două direcții posibile: 1) eliminarea limbii dominate de limba dominantă (*substituirea*) şi 2) emanciparea limbii dominate având drept rezultat dispariția din uz a limbii dominante (*normalizarea*) (Aracil, 1965; Ninyoles, 1969; Bernardó, 1976; Vallverdu, 1979 a). Drept exemple de normalizare pot servi succesele obținute de limbile maghiară şi cehă în statele respective în raport cu germana, pe când substituirea poate fi ilustrată pe baza limbilor cornică şi dalmată care au fost total asimilate de engleză şi sârbo-croată.

Este evident că noțiunea de *conflict lingvistic* implică prezența anumitor contradicții între limbile în contact. După cum a fost menționat *supra*, aspectele strict lingvistice ale conflictului pot avea drept rezultat una dintre cele două soluții finale: fie substituirea, fie normalizarea. La rândul său, conflictul lingvistic nu reprezintă decât o fațetă a unui conflict social mult mai complex, limba fiind simbolul unui comportament social. Prin urmare, chiar dacă, de-a lungul timpului, protagoniştii conflictului social şi lingvistic se schimbă, situația de conflict persistă şi are tendința să se reproducă în noile condiții.

În această ordine de idei, apare întrebarea firească dacă orice situație de *diglosie* generează, în mod obligatoriu, conflictul lingvistic. Sociolingviştii care es-

BDD-A20848 © 2005 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 02:15:50 UTC)

timează că există două tipuri de diglosie – *diglosie neutră* şi *diglosie conflictuală* – răspund negativ la această întrebare. Conform opiniei acestora, în situaţia de diglosie neutră conflictul lingvistic este neutralizat la nivel ideologic şi, prin urmare, nu este un indicator al tensiunilor sociale reale (Vallverdu, 1979 b, p. 21).

Deşi exemplul Elveţiei propus de F. Vallverdu pare să susţină această teză, noi considerăm că nici acest tip de diglosie nu poate fi conceput în afara schemei conflictuale. Sigur, în cazul diglosiei neutre nu este vorba de un conflict vădit, dar, mai curând, de un anumit raport de forţe care s-a instaurat (provizoriu) şi care poate suferi schimbări odată cu întetirea tensiunilor sociale sau sub influenţa unor factori din exterior. Astfel, sunt cunoscute tendinţele de elvetizare a germanei din Elveţia în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Pe de altă parte, diglosia elveţiană funcţionează conform unor reguli destul de riguroase, care nu pot fi încălcate. Aceasta înseamnă că utilizarea idiomurilor în contact este strict determinată din punct de vedere social şi că nerespectarea acestor norme nu este deloc inofensivă. Din punctul nostru de vedere, această diglosie neutră este bazată pe un echilibru destul de instabil numit şi „echilibru parţial" (Aracil, 1965, p. 5), care se poate modifica destul de repede.

Una dintre particularităţile teoriei catalane a *conflictului lingvistic* constă în faptul că acest concept a fost elaborat nu numai ca instrument de analiză, dar şi ca mijloc de revendicare a drepturilor comunităţii lingvistice catalane. Noi nu vom critica această luare de atitudine, întrucât considerăm că ştiinţa nu poate fi cu adevărat neutră. Am menţionat acest lucru doar în măsura în care vom încerca să extrapolăm conceptul de *conflict lingvistic* şi asupra altor situaţii lingvistice. În acest scop, o formulare mai generală a acestui concept pare să fie necesară.

Aşadar, după părerea noastră, unul dintre avantajele conceptului de *conflict lingvistic* în comparaţie cu cele de *bilingvism* şi *diglosie* constă în faptul că primul nu se mărgineşte la simpla constatare a diferenţei funcţionale a idiomurilor vorbite în cadrul unei formaţiuni statale, ci ţine cont şi de diferenţa de statut şi de prestigiu al acestora. Astfel, noţiunile de limbă dominantă şi limbă dominată, care apar sporadic în unele publicaţii asupra diglosiei (Couderc, 1976), devin noţiuni centrale în definiţia conflictului lingvistic. În acelaşi timp, neutralitatea afişată de sociolingvişti americani nu mai este posibilă: conflictul lingvistic tinde spre una din cele două soluţii finale, toate celelalte situaţii bazându-se pe echilibre instabile. Un alt avantaj al teoriei conflictului lingvistic rezidă în dinamizarea conceptelor statice propuse de Ch. Ferguson şi J. Fishman: diglosia este un fenomen extrem de dinamic care, de cele mai multe ori, nu poate fi explicat decât din punct de vedere istoric, întrucât limbile implicate constituie fie nişte poli de atracţie, fie nişte poli de respingere.

Pe de altă parte, se creează

BDD-A20848 © 2005 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 02:15:50 UTC)

impresia că noțiunea de *funcție* (care este capitală în acest context) este uneori subapreciată în cadrul acestei teorii. Astfel, într-o societate monolingvă funcția limbii este clară: comunicarea globală (în orice situație posibilă). În societățile bi- şi / sau plurilingve, în afara funcției de comunicare, putem desprinde şi funcția de diferențiere, fiecare idiom îndeplinind doar parțial funcția comunicativă globală. Din acest punct de vedere, o limbă va continua să fie utilizată de locutorii săi atât timp cât ea va deține o parte din funcția comunicativă globală. Începând cu momentul când această funcție este pierdută, limba în chestiune riscă să dispară. De aceea, păstrarea anumitor funcții comunicative constituie o condiție primordială pentru supraviețuirea limbilor dominate.

CONCLUZII

Pe baza celor expuse mai sus, putem afirma aşadar că realitățile desemnate prin termenii *bilingvism*, *diglosie* şi *conflict lingvistic* sunt diferite. Drept criteriu de diferențiere a acestor fenomene poate servi modelul de analiză cu intrare dublă *individual-social.*

Bilingvismul este un tip de comportament al *individului* care utilizează alternativ, în cadrul comunității lingvistice, din necesități efective de comunicare, două idiomuri diferite. Din perspectiva bilingvismului, comutarea de la un cod la altul nu are, în mod necesar, o semnificație social-contextuală. Multe dintre schimbările de cod (de la o limbă la alta) pot fi considerate ca funcționând în variație liberă. Sub incidența bilingvismului, întră şi comutările care țin strict de rațiuni psihologice şi / sau personale: dorința vorbitorului de a spori expresivitatea enunțului, stări emoționale specifice etc. În această viziune, bilingvismul constituie obiectul de studiu al lingvisticii şi psihopedagogiei.

Diglosia este un fenomen *social* care se bazează pe inegalitatea de statut social al idiomurilor în contact. Ea implică prezența unor contradicții între limbi, care generează *conflictul lingvistic*. *Diglosia* ca sursă de conflict poate avea drept rezultat două soluții posibile: substituirea sau normalizarea. Identificarea şi analiza *diglosiei* este legată de examinarea fenomenului social de *dominație-subordonare.* Dimensiunea socială a noțiunii de *diglosie* a contribuit la încetățenirea în sociolingvistică a acestui concept care devine din ce în ce mai operațional.

Diglosia şi *conflictul lingvistic* sunt noțiuni similare. Avantajul conceptului de *conflict lingvistic* în comparație cu cel de *diglosie* constă în faptul că noțiunile de *limbă dominantă – limbă dominată* devin elementele centrale de analiză.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Aracil, L. V., *Conflit linguistique et normalisation linguistique dans L'Europe nouvelle*, Nancy, 1965.

2. Bloomfield, L., *Language*, New York: Holt, 1933.

3. Bernardó, D., *Catalogne-Nord: le traumatisme de la coupure,* în Pluriel débat, 1976, n. 7, p. 5-27.

4. Berruto, G., *Lingua, dialetto, diglossia, dilalìa*, în Holtus, G.; Kramer,

BDD-A20848 © 2005 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 02:15:50 UTC)

J. (eds.), Festschrift für Zarko Muljacic, Romania et Slavia Adriatica, Hamburg: Helmut Buske Verlag, 1987, p. 57-81.

5. Congrés de Cultura Catalana, Resolucions, Vol. I-III, Barcelona, 1978.

6. Charpentier, J-M., *Quand et où parler du bilinguisme et de diglossie? Le problème des pidgins et des patois quasi assimilés dans le cas du bichelamar de Vanouatou (ex-Nouvelles-Hébrides) et du patois francisé du Poitou*, în La linguistique, 1982, vol. 18, n. 1, p. 65-84.

7. Couderc, Y., *D'après Ninyoles, Idioma i prejudici, le problème linguistique en Occitanie*, în Cahier du Groupe de recherches sur la diglossie Franco-Occitane, Montpellier, 1974, n. 1, p. 1-15.

8. Couderc, Y., *A propos du francitan,* în Cahier du Groupe de recherches sur la diglossie Franco-Occitane, Montpellier, 1976, n. 3, p. 1-17.

9. Ferguson, Ch. A., *Diglossia*, în Word, 1959, vol. 15, n. 2, p. 325-340.

10. Fishman, J. A., *La sociolinguistique*, Bruxelles, Labor, Paris, Nathan, 1971 a.

11. Fishman, J. A., *The sociology of language: an interdisciplinary social science approach to language in society,* în Fishman, J. A. (ed). Advances in the sociology of languages, vol. I. The Hague, Mouton, 1971 b, p. 217-404.

12. Fishman, J. A., *Bilingualism with diglossia and without diglossia; diglossia with and without bilingualism*, în Journal of Social Issues, 1967, vol. 23, n. 2, p. 29-38.

13. Fishman, J. A., *Sociolinguistic perspectives on the study of bilingualism*, în Linguistics, 1968, n. 39, p. 21-50.

14. Gumperz, J. J., *Linguistic and social interaction in two communities,* în American Anthropologist, 1964, n. 2, p. 37-53.

15. Jardel, J-P., *De quelques usages des concepts de bilinguisme et de diglossie*, în G. Manessy et P. Wald (éds.), Plurilinguisme: Normes, situations, stratégies, Paris, l'Harmattan, 1979, p. 26-37.

16. Haugen, E., *Bilingualism in the Americas: a bibliography and research guide*, University of Alabama, American Dialect Society, 1956.

17. Haugen, E., *The Norwegian Language in America. A study in bilingual behavior*, 2 vols, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, Vol. 1, The Bilingual Community, 1953.

18. Haugen, E., *Language Conflict and Language Planning. The Case of Modern Norwegian*, Cambridge, Harvard University Press, 1966.

19. Kloss, H., *Types of Multilingual Communities: A discussion of Ten Variables,* în Lieberson, Stanley (eds.), Explorations in Sociolinguistics, Bloomington, Haga, 1966, p. 7-17.

20. Kremnitz, G., *Une Alsace bilingue?*, în Lengas, 1980, n. 7, p. 93-112.

21. Lapierre, J.-W., *Le pouvoir politique et les langues*, Paris, Presses Universitaires de France, 1988.

22. Marouzeau, J., *Lexique de la terminologie linguistique*, Paris, Geuthner, 1951.

23. Mackey, W.F., *The description of bilingualism*, în Fishman, J. A., (ed.), Readings in the Sociology of Language, Mouton, The Hague-Paris, 1968, p. 554-584.

24. Martinet, A., *Eléments de linguistique générale*, Paris, Colin, 1969.

25. Martinet, A., *Bilinguisme et diglossie. Appel à une dynamique des faits*, în La linguistique, 1982, vol. 18, n. 1, p. 5-16.

BDD-A20848 © 2005 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 02:15:50 UTC)

26. Ninyoles, R. L., *Conflicte lingüístic valencià*, València, Barcelona, 1969, 184 p.

27. Psichari, J., *Un pays qui ne veut pas sa langue*, în Mercure de France, I-X, 1928, p. 63-120.

28. Pauwels, A., *The Concept of Diglossia in the Study of Language Maintenance in Australia,* în Veit, Walter (Hrsg.), Antipodische Aufklärungen – Antipodean Enlightenments, Festschrift für Leslie Bodi, Frankfurt a. M, Bern, New York, 1987, p. 355-365

29. Rafitoson, E., *Aspects de la diglossie français/malgache. Bilinguisme et diglossie,* în Juillard C., Calvet L.-J., (éds.), Politiques linguistiques, mythes et réalités. Actes des premières Journées scientifiques du réseau „Sociolinguistique et dynamique des langues" de l'AUF., Dakar (Sénégal), 16-18 décembre 1995, Montréal: AUPELF-UREF, 1996, p. 271-276.

30. Tabouret-Keller, A., *Entre bilinguisme et diglossie. Du malaise des cloisonnements universitaires au malaise social*, în La linguistique, 1982, vol. 18, n. 1, p. 17-43.

31. Tabouret-Keller, A., *Plurilinguisme et interférences*, în Martinet, A. (éd.), La linguistique: Denoël, 1972, p. 305-310.

32. Terracini, B., *Conflitti di lingue e di cultura*, Venezia, 1957.

33. Tollefson, J., *Language policy and the meanings of diglossia*, în Word 1983, n. 34, p. 1-9.

34. Vallverdu, F., *La normalització linguistica a Catalunya*, Barcelona, 1979 a.

35. Vallverdu, F., *Dues llengües: dues functions? Per una història socioa lingüistica de la Catalunya contemporània*, Barcelona, Ed. 62, 1979 b.

36. Weinreich, U., *Languages in Contact: Findings and problems*, New York, Linguistic Circle of New York, 1953.

37. Губогло, М. Н., Развитие двуязычия в Молдавской ССР, Кишинев, Штиинца, 1979.

38. Исаев, М. И., Социолингвистические проблемы языков народов СССР, Москва, Высшая школа, 1982.

39. Швейцер, А.Д., Современная социолингвистика. Теория, проблемы, методы, Москва: Наука, 1977.

NOTE

[1] Acest fenomen constă în încălcarea normelor lingvistice ale unuia dintre idiomurile aflate în contact, sub influența celuilalt. Din punct de vedere antropologic, menționa U. Weinreich, interferența lingvistică este considerată ca o fațetă a difuzării culturale şi a a[d] culturației (Weinreich, 1968, p. 4).

[2] În lucrarea de față desemnăm prin idiom orice sistem sociocomunicativ, indiferent de natura şi / sau statutul său de limbă sau de variantă a acesteia.

[3] L. Bloomfield consideră bilingvismul drept „the nativelike control of two languages" (Ibidem, *op. cit.*). În opinia lui E. Haugen, bilingvismul este capacitatea individului de a produce „complete meaningful utterances in the other language" (Ibidem, *op. cit.*). Dicționarul de termeni lingvistici sub redacția lui J. Marouzeau atestă următoarea definiție a acestui fenomen: „Qualité d'un sujet ou d'une population qui se sert couramment de deux langues, sans aptitude marquée pour l'une ou pour l'autre" (Ibidem, *op. cit.*).

BDD-A20848 © 2005 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 02:15:50 UTC)